

Jaargang 5

nummer 6

juli 2009

Nieuwsbrief juli 2009

Het is alweer juli, we hebben de langste dag al achter de rug, maar het libellenseizoen is nog lang niet voorbij. We komen nu in de tijd van de glazenmakers, de heidelibellen en de pantserjuffers. Deze laatste groep is maar klein, maar zorgt toch voor problemen bij de herkenning. In deze nieuwsbrief wordt een poging gedaan om het herkennen van pantserjuffers iets makkelijker te maken.

Libellen herkennen, de pantserjuffers

Hiervan zijn maar 5 soorten in Nederland (we doen maar even net of winterjuffers geen pantserjuffers zijn), toch zorgt deze groep voor veel foute determinaties. Vooral de geslachtsrijpe mannetjes zijn toch vrij goed te herkennen. Drie van de 5 mannetjes hebben een blauwe berijping en dat moet te doen zijn.

Als je moeite hebt met deze groep, laat dan verse beesten en vrouwtjes met rust. De mannetjes zijn best goed herkenbaar en deze vind je ook veel meer aan het water dan de vrouwtjes. Door alleen naar mannetjes te kijken kun je heel goed een beeld vormen van wat er aan het water omspookt. Vrouwtjes herken je door de verdikking achteraan het achterlijf: de legboor

Er zijn twee soorten pantserjuffers zonder berijping, de Houtpantser en de Zwervende pantser. Man en vrouw zien er ongeveer hetzelfde uit, en zijn allebei vrij goed herkenbaar.

Houtpantserjuffer:

Grote juffer zonder berijping

Vrij makkelijk te herkennen aan de uitstulping onderaan het groene deel van het borststuk (1)

mannetje heeft een grote "lege" tang (zie tekening veldgids) aan het achterlijf (2)

licht gekleurd pterostigma (3)

Biotoop: allerlei soorten stilstaand water. jonge boompjes bij het water zijn nodig om eitjes in af te zetten. Ook de vrouwtjes zijn

door de uitstulping op het borststuk en het lichte pterostigma goed te herkennen..

zwervende pantserjuffer:

Vrij grote juffer zonder berijping

Wanneer je een pantserjuffer ziet met een pterostigma (vleugelvlekje) wat half wit en half zwart is (**1**), dan heb je zeker een zwervende pantserjuffer.

Op de foto is goed te zien welke indruk die vleugelvlekjes geven. Ook de vrouwtjes pik je er door het pterostigma zo uit.

Biotoop: stilstaand water, ondiep en/of droogvallend.

Er zijn drie soorten pantserjuffers waarvan de mannetjes blauwe berijping krijgen, de Tengere, de Gewone en de Tangpantserjuffer. De vrouwtjes van deze soorten zijn lastig, maar de mannetjes niet als je het kunstje even weet.

Tengere pantserjuffer:

van de drie berijpte pantserjuffers is er maar één die geen berijping op S2 heeft (**1**), en dat is de Tengere pantserjuffer. Als je deze soort eenmaal kent vergis je je niet snel meer.

Biotoop: verstoorde vennen, dwz deels droogvallende vennen.

Vrouwtjes: erg lastig te herkennen

Gewone pantserjuffer en Tangpantserjuffer

Er zijn maar twee berijpte pantserjuffers met berijping op S2. De Tangpantserjuffer heeft in die berijping altijd een scherp begrensde uitsparing (**1**). De Gewone pantserjuffer heeft daar vaak geen uitsparing in de berijping. Wanneer dit wel het geval is, dan is de berijping nooit scherp begrensd. Dit klinkt moeilijker dan het is, op de foto's is het (ondanks de kleine foto's) vrij goed te zien. Dit is een 100% kenmerk.

Gewone pantserjuffer

Tangpantserjuffer

Op de foto links is de vage uitsparing in het blauw zichtbaar, Gewone pantser dus.
Op de foto rechts is de uitsparing 'schoon' en duidelijk herkenbaar, Tangpantser dus.

In het kort:

Houtpantserjuffer: uitstulping op borststuk en lichte pterostigma's.

Zwervende pantserjuffer: half zwart half witte pterostigma's.

Tengere pantserjuffer: geen berijping op S2

Gewone pantserjuffer: nooit duidelijke en scherp afgetekende uitsparing op S2

Tangpantserjuffer: een duidelijke en scherp begrensde uitsparing op S2

Nog zo'n groep die de veldgids snel doet slijten is de groep **heidelibellen**, oftewel heli's. maar ook deze groep staat op het punt om massaal op te duiken, en dan is het altijd weer hard nadenken hoe het ook weer zat. vooral het verschil tussen Steenrode en Bruinrode heli is bijvoorbeeld vaak lastig te onthouden. Welke had ook alweer die hangsnor, en welke de platte snor? Een leuk handigheidje hiervoor komt van de nieuwe Friese libellennamen.

De Bruinrode libel vliegt tot laat in de herfst door, en heet in het Fries nu Hjersthopke. Dit is degene met de platte snor. Om te onthouden welke er tot laat in de herfst doorvliegt zou je Bruinrood ook kunnen associëren met mooie herfstkleuren.

De Steenrode heli is degene met de hangsnor en heet dan ook Snorhopke.

De **Bruine korenbout** heeft de hoofdvliegtijd nu wel gehad. ze zijn er nog steeds, maar de hoge aantallen zijn verdwenen. Toch wist BKB nog een bijzonder kunstje uit te halen. Bij niemand minder dan Peter de Boer in de tuinvijver kwam een vrouw BKB eitjes afzetten. Dat is sowieso al een hele leuke waarneming, maar deze tuinvijver is deze zomer pas gegraven. Er zijn wel planten ingezet, en mogelijk was

dat al genoeg voor het vrouwtje BKB om ook eens lekker te pionieren.

Wat deze waarneming nog meer bijzonder maakt is dat de tuinvijver in Terwispel ligt, 8 km noordelijker dan de bekende voortplantlocaties. De Bruine korenbout werkt zich dus langzaam maar zeker steeds meer noordwaarts, en heeft voor volgende jaren een prima steunpunt in de vijver van onze Friese libellencoördinator.

Ook altijd prachtig om te zien zijn de grote glazenmakers. In het voorjaar konden we al genieten van de Glassnijder, de Vroege glazenmaker en ook de Grote keizer vliegt al een tijd rond.

Inmiddels is ook de Bruine glz ruimschoots aanwezig, maar ook de Ven, Groene en Blauwe glz vliegen al voorzichtig rond.

Het zal niet heel lang meer duren voor ook de Noordse glz en de Paardenbijter opduiken, en het Friese luchtruim plaatselijk flink vol kan hangen

met deze machtige dieren.

Of de zomer warm genoeg is om het ook de **Zuidelijke glazenmaker** en Zuidelijke keizer naar de zin te maken is afwachten, maar hou er altijd rekening mee dat ze ondanks hun nog grote zeldzaamheid in Fryslân zomaar op kunnen duiken. Ze hebben zich allebei al in onze provincie laten zien, van de Zuidelijke glz werd zelfs een larvenhuidje gevonden!

Een bijzondere glazenmaker is de **Blauwe glazenmaker**. Het is een heel algemeen beestje, maar de levenswijze is wel opmerkelijk. Waar bijna alle libellensoorten zonzonbezoekers zijn, heeft de Blauwe glz zich gespecialiseerd op schaduw. Dat is best slim, want daar is best veel van. Ze kunnen in wateren voortplanten waar de zon niet of nauwelijks bij kan. Een tuinvijver, een bosven, een stukje sloot, het kan allemaal, als er maar veel schaduw is. Op kleine vennetjes die dicht door bomen omzoomd werden kun je soms hoge aantallen larvenhuidjes vinden, maar ook van tuinvijvers zijn hoge aantallen uitsluipers bekend. Een

oude regenton of bak water in een vergeten hoek kan ook al voldoende zijn om enkele Blauwe glz te produceren.

De voorliefde voor schaduw vind je ook terug in het vliegen. Ook dat doen ze bijna altijd op schaduwplekken. Vooral bospaden zijn vaak goede plekken. Deze grote libel kan daar langdurig heel rustig patrouilleren. Meestal vrij laag komen ze dan keer op keer vlak bij je langs vliegen, want erg schuw zijn ze niet. Op zulke momenten laat deze grote blauwgroene libel zich prachtig bekijken.

De Oostelijke witsnuitlibel heeft een goed jaar, maar ook nu blijkt het weer erg lastig om de soort op andere vennen aan te treffen. Een exemplaar werd op het Diaconieveen aangetroffen, waarmee rond de Catspoel nu een ring van waarnemingen ligt. Maar dit zijn steeds lage aantallen, één of enkele bestjes. De onderzoeksintensiteit is dit jaar ook niet erg hoog, maar enkele mooie vennen zijn wel goed afgezocht

inmiddels.

Blijf wel alert op deze soort, want ze moeten hier en daar toch echt rondzwerven. Er sluipen een paar honderd dieren uit de Catspoel, en er vliegen maar tientallen. Een deel zal sterven/opgegeten worden, maar een deel zal gaan zwerven en net op dat ene leuke vennetje terechtkomen die alleen jij kent...

Ronald van Seijen/Ep van Hijum

Foto's: Franciscus Koopman, Judith Boum, Ronald van Seijen en Ep van Hijum

Hynstebiterexcursies 2009

	datum	gebied	thema	cursusleider
6**	Zaterdag 11 juli	Fochtelooerveen	Hoogveenglanslibel	Peter de Boer
	OPGAVE VERPLICHT	MAX 10 personen	Plaats:221.150-557.725	NM Fochveen AC
7	Woe 19 aug Start 14.00 uur bij manege afslag Oudemirdum.	Wyldemerk en Ruigahuizen	Heidelibellen	Ep van Hijum
8	Zat 5 sept Werkshuur NM AC 221.150-557.725	Fochtelooerveen	Ven – en Noordse glazenmaker	Peter de Boer
9	Zon 27 sept	Blesdijke	winterjuffers	Ronald van Seyen

N.B. Alle excursies (behalve nr 7) starten om 10.30

De Hynstebiter - libellenwerkgroep van de FFF

Doelstellingen:

- Het stimuleren, enthousiasmeren en initiëren van libellenonderzoek in Fryslân.
  - De verspreiding van libellen in Fryslân in kaart brengen.
  - Coördinatie van inventarisaties en monitoring van libellen.
- Kennisoverdracht door middelen van publicaties & rapporten, excursies, cursussen en lezingen.
  - Geven van beheeradviezen ter bescherming van bedreigde en kwetsbare soorten.
    - Het samenstellen van een Atlas van de Friese libellen.
  - Het doen van ecologisch onderzoek naar libellen in Fryslân

Algemeen:

E. Peter de Boer (tel. 06-53609123)
E-mail: e.p.de.boer@fryskegea.nl of faunax@kpnmail.nl

Website, ledenadministratie, penningmeester

E. van Hijum (tel. 0514 – 681758)
E-mail: epvanhijum@gmail.com

Nieuwsbrief

Ronald van Seijen
ronaldbonne@hotmail.com

Activiteiten:

Wyke Pronk
wykepronk1@hotmail.com

website www.hynstebiter.nl

Wordt donateur van de Hynstebiter!

Voor €7,50 bent u al donateur van de Hynstebiter. U ondersteunt dan het libellenonderzoek in Friesland, wordt regelmatig op de hoogte gehouden van nieuwtjes, waarnemingen en activiteiten via de digitale nieuwsbrief en kan gratis deelnemen aan alle Hynstebiterexcursies en de ledenavond. Daarnaast bieden wij hulp bij determinatie, het schrijven van rapporten, begeleiding bij het doorgeven van waarnemingen, het aanvragen van inventarisatievergunningen. Uw bijdrage draagt ook bij aan het onderhoud van de website, de organisatie van het atlasproject, inventarisaties van witte gebieden en de organisatie van talloze andere activiteiten. De opgedane kennis, die door onderzoek en inventarisaties worden verkregen, zal ingezet worden om libellen en de waterrijke ecosystemen waarin zij leven, te beschermen en verbeteren. Kortom; houdt u van libellen, wilt u meedoen en op de hoogte blijven van het libellenonderzoek in Friesland; Ondersteun de Hynstebiter en wordt donateur! U kunt zich aanmelden bij: epvanhijum@gmail.com onder vermelding van "Donateur Hynstebiter" of schriftelijk / telefonisch via E. van Hijum – Buorren 8 – 8721 GP te Warns. Telefoon: 0514-681758. Giro 2865873 t.n.v. E.van Hijum – hynstebiter - te Warns. Vermeld zoveel mogelijk uw adresgegevens (lieft ook email en tel.nr). U krijgt een bevestiging van donateurschap en ontvangt dan het hele jaar automatisch onze nieuwsbrief "It Hynstebiterke" .

Vuurlibel (foto Ep van Hijum)

Deze foto werd als opmerkelijk fenomeen in de vorige nieuwsbrief geplaatst. Een prachtige foto van een witsnuit met acht vleugels! Bijzonder toch? Maar .....

(lees de toelichting van Judith)

Beste Hynstebiters,

Een "lyts grapke" dreigde onlangs een beetje uit de hand te lopen, maar gelukkig kon dat tijdig stopgezet worden. Er is om gelachen en vol verbazing gereageerd.

Het gaat om de foto van de Noordse witsnuitlibel met de acht vleugeltjes.

Het is verbluffend wat een schaduw op een Berk kan doen met die prachtige vleugeltjes! 't Zet voor een moment alles op z'n kop.

Het beestje zal vrolijk rondvliegen en niet als een razende door het veen gaan, want met acht vleugeltjes zal het tempo wellicht verdubbelen ...

Ik hoop dat een ieder de grap inzag, want libellen "werk" is een serieuze aangelegenheid, maar dat lukt niet met een club vol humoristische libellen "freaks", ook wel Hynstebiters genoemd!

Judith Bouma

Als schrale troost een échte vreemde, ook een Noordse witsnuitlibel, waarvan misschien het ader pompsysteem of terugslagklepjes in de adertjes niet goed functioneerden. Hoe dan ook, deze heeft zeer waarschijnlijk nooit gevlogen, want wat moet je nou met klotsende vleugelpunten? Dit fenomeen wordt wel eens vaker waargenomen overigens.

Wie heeft nog meer zo'n verbluffende foto die ons allemaal op het verkeerde spoor zet? Wil Benus misschien?

Duivelse libel (zie stekeltjes op kop)